

Дроботя Я. А., к.е.н.

Полтавська державна аграрна академія

ВИНИКНЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ ФУНКЦІЙ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ

Постановка проблеми. Діяльність центрального банку, що проявляється у його функціях, відіграє важливу роль не лише у банківській системі, а й у розвитку економіки країни вцілому. Однак, на етапі зародження центральних банків вони не мали такого значного впливу, окрім того не було чіткого уявлення щодо базових функцій центральних банків. Незважаючи на те, що функції центральних банків вже сформовано, дослідження їх зародження та становлення в ретроспективі надає можливість пізнання їх сутності. Отже, тема є актуальною та заслуговує уваги на подальше дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників діяльності центральних банків та їх еволюції, необхідно виділити В. П. Биховченка, І. В. Дука, Н. Є. Златіну, В. В. Козюка, Ф. С. Мішкіна, А. М. Мороза, А. Г. Пишного, М. Ф. Пуховкіна, С. К. Ревчука, М. В. Руденка, М. І. Савлука, Т. В. Семка, І. Г. Скоморовича, Ю. О. Чамро. Однак, незважаючи на чисельність досліджень, питання виникнення та становлення функцій центральних банків залишається недостатньо висвітленим, що й обґрунтовує доцільність публікації.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є висвітлення результатів дослідження щодо виникнення та становлення функцій центральних банків, визначення причин їх виникнення.

Виклад основного матеріалу досліджень. Виникнення центральних банків спричинило розмежування функцій між центральними та комерційними банками. Однак дане розмежування не було одномоментним, а

розвивалось як тривалий еволюційний процес. Оскільки не всі центральні банки пройшли еволюційний шлях, а були створені в результаті ухвалення закону [2], то і функції даних банків сформувались разом з ухваленням закону. Однак, все ж таки як і центральні банки даних країн, так і їх функції спирались на досвід країн, що пройшли еволюційний шлях створення центральних банків та формування їх функцій.

Еволюцію функцій центральних банків подано в табл. 1.

Таблиця 1

Виникнення та становлення функцій центральних банків

Період	Функції
IV ст. до н.е.	Виникнення функції здійснення обмінних операцій
III ст. до н.е – I ст. н.е	Виникнення функцій: - збирання податків та зборів (фіскальна функція); - фінансового управління державними установами; - контролю грошових потоків держави; - здійснення розрахунків царської казни (фінансового агента уряду)
II ст. н.е	Втрата державними банками фіскальної функції
XVI ст.	Виникнення функції кредитування
Середина XVII – XIX ст.	Виконання функції кредитування. Виникнення функцій: - фінансування потреб уряду; - встановлення золотого вмісту банкнот; - емісії грошової одиниці; - здійснення міжбанківських розрахунків (банку банків); - банківського регулювання і нагляду
XIX ст.	Виникнення функції банкіра та фінансового агента уряду
XX - XXI ст.	Сформовано п'ять базових функцій центральних банків: - емісія грошей; - банк банків; - орган банківського регулювання та нагляду; - банкір і фінансовий агент уряду; - провідник монетарної політики

Джерело: узагальнено на основі [1, с. 8-12; 2, с. 491-504; 3, с. 92-96; 4, с. 301-304; 6, с. 177-180; 7; 8; 9]

Отже, згідно даних табл. 1 першою функцією попередника центрального банку – державного банку, як стверджує А. Г. Пишний, була здійснення грошових розрахунків. Наступною функцією державних банків стала фіскальна, яку центральні банки втратили у II ст. н. е. переклавши дане завдання на інші органи державної влади. Вже за часів існування державних

банків з'являються перші згадки про контроль за грошовими потоками держави [7, 8]. Державні банки здійснювали також розрахункові операції царської казни [7, 8], а тому вважаємо що в даний час відбувалось зародження функції фінансового агенту уряду. З нашого погляду, наступною функцією державних банків була задоволення потреб у кредитних ресурсах, яка зародилась у XVI ст., бо в цей час основним завданням державних банків було надання кредитних ресурсів [7, 8]. В XVII-XVIII ст. прообрази сучасних центральних банків розпочали свою діяльність виконуючи функції задоволення потреб у грошах уряду, встановлення золотого вмісту валют, кредитування [2, с. 504-513]. В. П. Силаєв зазначає, що на етапі формування центральних банків основною їх функцією було кредитування [9]. Ми підтримуємо дану думку, оскільки спочатку не існувало поділу на комерційні та центральні банки, то останні також виконували дану функцію. Однак, внаслідок еволюції діяльності центральних банків та функцій покладених на них, в подальшому дана функція центрального банку трансформувалась в кредитування лише комерційних банків та уряду. В XVIII-XIX століттях центральні банки перебрали на себе функцію, яку раніше виконували комерційні банки – емісійну [2, с. 504-513], що було зумовлено необхідністю регулювання грошового обороту.

Савлук М. І. зазначає, що «найбільший банк Великої Британії Банк Англії спочатку використовувався невеликими приватними банками для безпечного зберігання їх грошових резервів на відкритих у ньому рахунках [2, с. 507]». Отже, ми вважаємо, що функція банку банків розпочалась з найбільшого приватного банку Англії, який потім отримав статус центрального банку та перейняв на себе дану функцію. Зокрема, як стверджує М. І. Савлук, виконання Банком Англії емісійної функції «спричинило централізацію касового обслуговування банків...». «Це також вимагало відкриття банками їх рахунків у Банку Англії і збереження на них вільних грошових резервів. Пізніше це сприяло системі міжбанківських розрахунків [2, с. 507]». Таким чином, емісійна функція центрального банку спричинила виникнення його наступної функції - банку банків. Функція

банківського регулювання та нагляду тісно пов'язана з необхідністю регулювання грошового обороту [2], а тому ми вважаємо її наступною на шляху еволюції центральних банків.

Биховчекно В. П. зазначає, що центральні банки формувались в період змін грошових систем [1, с. 7]. Зі зміною грошових систем набували розвитку та ускладнювались функції центральних банків та інструменти, які вони використовували для регулювання грошового обороту. Зокрема металеві грошові системи майже не потребували втручання в регулювання грошового обороту, оскільки зайві гроші просто відкладались у скарби [2]. За кредитних грошей емісійна функція значно ускладнилась, оскільки регулювання грошового обороту, що не має золотого забезпечення, відбувається в умовах постійного знецінення [2, 220]. Слід зазначити, що на сучасному етапі функціонування банківської системи функцію емісії виконують і комерційні банки через процес грошово-кредитної мультиплікації, а центральний банк не лише емітує гроші, а й контролює їх випуск з боку комерційних банків застосовуючи регулюючі інструменти (норму обов'язкових резервів, відсоток за позиками рефінансування тощо) [2, с. 93-94; с. 187-199], що також ускладнює дану функцію порівняно з початковою. Таким чином, функцію емісії грошей, зокрема в питанні регулювання грошового обороту, необхідно тримати весь час під контролем, щоб не спричинити значного знецінення грошей та краху економіки. З нашого погляду, в період зародження центральних банків, коли емісійну функцію виконували не лише центральні банки, а й комерційні взагалі не було усвідомлення щодо можливості контролю емісії використовуючи регулюючі інструменти, а тому її монополізували. Коли ж функція емісії стала монопольним правом національних банків, вважалось, що комерційні банки перестали впливати на пропозицію грошей [2]. Зазнала змін функція емісії грошей і в тому, що стала менш вартісною та більш швидкою порівняно з початковою в питанні друкування грошей. Слід зазначити, що на емісію грошей здійснив також вплив розвиток безготівкового платіжного обороту та зниження готівкового обігу [4, с. 302]. Зокрема безготівкові гроші здійснюють свій рух через

електронні системи і взагалі не потребують друкування паперових знаків вартості. Отже, функція емісії грошей внаслідок еволюції грошових систем з металевих до паперово-кредитних набула значно спрощеного вигляду у питанні щодо їх друкування.

Функція банкіра та фінансового агента уряду зародилась ще за часів державних банків, однак вона значно змінилась оскільки за часів зародження даної функції обмеження фінансування уряду було пов'язано з золотим запасом, що не є безмежним, а друкувати кредитні гроші можна без обмежень. В сучасному ж світі, на нашу думку, обмеження на друкування грошей для покриття дефіциту державного бюджету залежить від кваліфікації керівництва національного банку та державного апарату управління. Окрім того однією із функцій центральних банків сьогодення є функція провідника монетарної політики, стратегічними цілями якої є зростання виробництва, підвищення зайнятості та стабілізація цін [2, с. 187-199], на етапі ж зародження взагалі не було визначено впливу діяльності центрального банку на дані соціально-економічні аспекти розвитку країни.

Висновок. Функції центральних банків еволюціонували самі по собі і виникли значно раніше ніж центральні банки, останні лише перейняли їх на себе з метою забезпечення ефективної монетарної політики. Оскільки еволюційний процес розвитку центральних банків триває і досі, то, відповідно, не закінчується і еволюція їх функцій.

Бібліографічний список

1. Биховченко В. П. Функції центральних банків на сучасному етапі розвитку / В. П. Биховченко // Наука і економіка. – 2011. – № 3(23). – С. 7-12.
2. Гроші та кредит : підручник / М. І. Савлук [та ін.] ; за ред. М. І. Савлука. – 3-тє вид. пер. та доп. – К. : КНЕУ, 2001. – 602 с.
3. Дук І. В. Еволюція, стадії розвитку і функції центральних банків розвинутих країн світу / І. В. Дук // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. – 2009. – Вип. 2 (46). – С. 91-96. – Режим доступу до журн. : http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vnuvgrp/ekon/2009_2/v46ek12.pdf

4. Запаранюк Т. В. Центральний банк як головний ринковий інститут макроекономічного регулювання і забезпечення фінансової стабільності / Т. В. Запаранюк // Сталій розвиток економіки. – 2012. – №. 3. – С. – 301-304.

5. Історія грошей та банківництва : [підручник] / І. Г. Скоромович, С. К. Ревчук, Я. Й. Малик ; за заг. ред. С. К. Ревчука. – К. : Атіка, 2004. – 340 с.

6. Колодій О. А. Еволюція банківської справи / О. А. Колодій // Наук. вісн. Національного лісотехнічного університету України. – 2007. – Вип. 17.2. – С. 177-184.

7. Кравець В. М., Кравець О. В. Західноєвропейський банківський бізнес: становлення і сучасність / за ред. В. І. Міщанка. – К. : Знання-Прес, 2003. – 470 с.

8. Пишний А. Г. Правовий статус державних банків в Україні : дис... кандидата юридич. наук : 12.00.07 / Андрій Григорович Пишний. – К., 2008. – 246 с.

9. Силаев В. П. Эволюция центральных банков: функции, организация, технология / В. П. Силаев // Банковское дело. – 1995. – № 8. – С. 24–28.

Дроботя Я. А. Виникнення та становлення функцій центральних банків. *У статті систематизовано функції центральних банків та подано їх аналіз від етапу зародження до сьогодення. Досліджено причини виникнення зазначених функцій та їх еволюцію. Обґрунтовано першочерговість виникнення функцій центральних банків по відношенню до виникнення самих центральних банків.*

Drobotya Y.A. The emergence and development of the functions of central banks. *The article systematizes functions of central banks and give their analysis of the stage inception to the present. The reasons of these functions and their evolution. Grounded priority of the functions of central banks in relation to the appearance of the central banks themselves.*